

ПОРІВНЯЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ

Науково-педагогічний журнал

Barbara SKOCZYŃSKA-PROKOPOWICZ

LONELY MOTHERHOOD AND ITS SUPPORT BY INSTITUTIONS OF WELFARE AID

The author discusses problems of the lonely motherhood and supporting them by institutions of welfare aid. In the first part reasons of that phenomenon are considered, e.g. crisis of fatherhood, workaholism, divorces, lack of good relations among the family members. Then the author discusses types of lonely motherhood, lonely mother's overprotective or aggressive attitude towards her child and how it influences her children. The most important presented aspects are a degree of socialization, and self-evaluation of a child.

Key Words: *lonely motherhood, overprotective attitude, crisis of fatherhood, welfare aid institutions, welfare aid forms, social policy, socialization, self-evaluation.*

Ludmyla VOLYNETS

FINNISH EDUCATIONAL POLICY PRINCIPLES IN GENERAL EDUCATION QUALITY

The article is dedicated to the principles of Finnish educational policy (consistency, fairness, duration, flexibility standardization, complementarity, etc.), which determine the development of the system ensuring the quality of secondary education in this country. The author analyzes the principles of Finnish educational policy, while comparing them to the principles of the Global Educational Reform Movement dominating in educational policies of the most countries during the last two decades.

Key Words: *principles, educational policy, ensuring secondary education quality, Global Educational Reform Movement*

Alina DZHURYLO

INFLUENCE OF THE INTERNATIONAL COMPARATIVE STUDIES IN EDUCATIONAL ACHIEVEMENT ON REFORMING SECONDARY EDUCATION IN GERMANY

The article presents the results Germany participation in the international comparative studies in educational achievement TIMSS and PISA in the contexts of their influence on educational reform in the country.

Key Words: *international comparative studies in educational achievement, reforming general secondary education, Germany, TIMSS, PISA.*

Iryna BORYSENKO

THE FUNCTIONS OF ASSESSMENT OF PUPILS' LEARNING ACHIEVEMENTS IN PRIMARY SCHOOL OF THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND

In the article the assessment functions of pupils' progress in primary schools of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland have been analyzed, the comparative analysis of functions implementation in England, Wales, Scotland and Northern Ireland in the context of the person-centered paradigm of modern education has been carried out.

Key Words: *assessment, assessment functions, assessment for learning, formative assessment, summative assessment, evaluative assessment, diagnostic assessment, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.*

Olena Orzhekhovska

HOLISTIC CONCEPT OF HEALTH IN BRITISH SCHOOLS: PROSPECTS FOR UKRAINE

The article highlights the holistic concept of health which is the foundation for whole school health promotion in the UK healthy schools with identifying prospects for Ukraine.

Key Words: *holistic concept of health, holistic health model, whole school approach to health promotion.*

Oksana ZABOLOTNA

CELESTIN FREINET'S ALTERNATIVE PEDAGOGY: BETWEEN TRADITION AND INNOVATION

The article is devoted to the French educationalist Celestin Freinet's pedagogical model as an alternative to modern educational practice. Main stages of this alternative system's development have been described. Current situation with Freinet's schools spreading throughout Europe has been shown. Educational potential of Freinet's pedagogy has been stressed.

Key Words: *alternative pedagogy, alternative education, Freinet's educational model, current Freinet's educational practice.*

Edyta WOLTER

ECOLOGICAL EDUCATION IN POLAND AT THE TURN OF THE 21ST CENTURY

The article presents ecological education issue in the general post-modern culture trend from the second half of the 20th and at the beginning of the 21st century Ecological education is an implication of the idea of nature conservation and the practical activities in this field on a global scale. The aim of this article is to present the ecological education in the Polish Republic after the 1999 education reform. The article's structure is based on the problem differentiation concerning international activities in the field of nature conservation and ecological education in the Polish education system.

Key Words: *ecological education, post-modern culture, ecologic education in Poland.*

ANNOTATIONS

Artyom TEODOROVYCH

THROUGH FOREIGN EDUCATION STUDIES TO BETTER COMPREHENSION OF THE NATIONAL EDUCATION

By means of the review of the works analyzing the scientific activity of a prominent scholar M. E. Sadler the author makes conclusions on the contribution of the prominent pedagogue into the development of the methodology of comparative education. The recommendations for the further studies of Dr Sadler's works in Ukraine are suggested.

Key Words: *Dr M. E. Sadler's methodology, foreign education, comparative education research, history, education of Great Britain.*

Lidia MARSZAŁEK

PEDAGOGICAL PERSPECTIVE OF SPIRITUALITY

The presented article is a suggestion of understanding of human spirituality in anthropologic and pedagogical perspectives of development and upbringing, as well as an effort to revive a discourse on integral education in modern pedagogical concepts. Spirituality is presented as an anthropological term indicating one of specific qualities of human nature – an experience of transcendence of a person.

Key Words: *Spirituality, anthropologic and pedagogical perspectives of spirituality, transcendence of a person.*

Inna LAUKHINA

RELIGION AT FRENCH SCHOOL IN THE CONTEXT OF EUROPEAN CULTURAL TRADITIONS

The article analyzes the development of relations between school and religion in European countries, in France, in particular. New approaches to realization of educational tasks are suggested. The main principles of teaching religion in state schools of European countries and the documents regulating the actions of state and private schools are investigated. The content, aims and tasks of religious education are set. The main requirements to the teachers of religion are proposed.

Key Words: *Secular cultural traditions, religion education, secular education, freedom of religion.*

Oksana MAKSYMENKO

PECULIARITIES OF VOCATIONALLY ORIENTED TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO ADULTS IN EU COUNTRIES

The article deals with the problem of the vocationally oriented language learning in adult education. It highlights the features of the sector introduction, among them the diversity of possibilities, form variations, European dimension.

Key Words: *vocationally oriented language learning, adult education, foreign language education, countries of the European Union.*

Барбара СКОЧИНСКАЯ-ПРОКОПОВИЧ

МАТЕРИ-ОДИНОЧКИ И ИХ ПОДДЕРЖКА СЛУЖБАМИ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ

Автор рассматривает проблемы матерей-одиночек и их поддержки службами социальной защиты. Среди причин возникновения проблем названы кризис отцовства, трудоголизм, разводы, отсутствие хороших отношений в семье. В статье рассмотрены типы одиноких матерей, чрезмерная опека и агрессивное отношение к детям и их влияние на дальнейшую судьбу ребенка. Проанализированы степень социализированности и самооценка детей.

Ключевые слова: *Одинокое материнство, чрезмерная опека, кризис отцовства, служба социальной защиты, социальная политика, социализация.*

Людмила ВОЛЫНЕЦ

ПРИНЦИПЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ ФИНЛЯНДИИ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ КАЧЕСТВА ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена рассмотрению принципов (согласованности, справедливости, продолжительности, гибкой стандартизации, комплементарности и т.п.) образовательной деятельности Финляндии, которые определяют развитие системы обеспечения качества общего среднего образования в этой стране. Автор анализирует принципы образовательной политики Финляндии в сравнении с принципами глобального движения реформирования образования, которое доминировало в образовательной политике большинства стран мира в последние два десятилетия.

Ключевые слова: *принципы, образовательная политика, обеспечение качества общего среднего образования, глобальное движение реформирования образования.*

Алина ДЖУРИЛО

ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СРАВНИТЕЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ НА РЕФОРМИРОВАНИЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФЕДЕРАТИВНОЙ РЕСПУБЛИКЕ ГЕРМАНИЯ

Статья посвящена результатам участия Германии в международных сравнительных исследованиях TIMSS и PISA в контексте влияния на реформирование школьного образования. В статье описаны этапы исследований, в которых принимала участие ФРГ, рейтинг достижений немецких школьников и реакция федерального правительства и общества на результаты сравнительных исследований, что обеспечило масштабные образовательные реформы, которые позволили за короткий промежуток времени значительно улучшить качество школьного образования в Германии.

Ключевые слова: *международные сравнительные исследования TIMSS, PISA, реформирования общего среднего образования, ФРГ.*

Ирина БОРИСЕНКО

ФУНКЦИИ ОЦЕНИВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ ОБЪЕДИНЁННОГО КОРОЛЕВСТВА ВЕЛИКОБРИТАНИИ И СЕВЕРНОЙ ИРЛАНДИИ

В статье анализируются функции оценивания результатов учебной деятельности учащихся в начальных школах Объединенного Королевства Великобритании и Северной Ирландии, проведён сравнительный анализ процесса реализации функций в Англии, Уэльсе, Шотландии и Северной Ирландии в контексте личностно-ориентированной парадигмы современного образования.

Ключевые слова: *оценивание учебных результатов, функции оценивания, оценивание для обучения, формирующее оценивание, итоговое оценивание, аналитическое оценивание, диагностическое оценивание, Объединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии.*

Елена ОРЖЕХОВСКАЯ

ХОЛИСТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ЗДОРОВЬЯ В БРИТАНСКОЙ ШКОЛЕ: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

Статья освещает холистическую концепцию здоровья, положенную в основу целостного школьного подхода к формированию здорового способа жизни учеников в Школах содействия здоровью Великобритании, с очертанием перспектив для Украины в этой сфере.

Ключевые слова: *холистическая концепция здоровья, холистическая модель здоровья, целостный школьный подход к формированию здорового способа жизни.*

Оксана ЗАБОЛОТНАЯ

АЛЬТЕРНАТИВНАЯ ПЕДАГОГИКА СЕЛЕСТЕНА ФРЕНЕ: МЕЖДУ ТРАДИЦИЕЙ И ИННОВАЦИОННОСТЬЮ

Статья посвящена анализу педагогической концепции французского педагога Селестена Френе как альтернативы современной учебно-воспитательной системы. Рассмотрены основные этапы возникновения и развития этой альтернативной системы. Описано современное состояние распространения школ С. Френе на его родине и в других странах Европейского Союза. Подчеркнуты обучающий и воспитательный потенциал педагогики С. Френе.

Ключевые слова: *альтернативная педагогика, альтернативное образование, педагогическая концепция С. Френе, школы С. Френе.*

Эдита ВОЛТЕР

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ПОЛЬШЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX - В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Статья посвящена проблеме экологического образования в постмодерной культуре второй половины XX – нач. XXI века. Экологическое образование представлено через идею сохранения природы и практическую деятельность в глобальном масштабе. Автор обращает внимание на особенности экологического образования в Польше после реформы 1999 г.

Ключевые слова: *Экологическое образование, постмодерная культура, экологическое образование в Польше.*

АННОТАЦІИ

Артём ТЕОДОРОВИЧ

ПОСРЕДСТВОМ ЗАРУБЕЖНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ К ЛУЧШЕМУ ПОНИМАНИЮ НАРОДНОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ

В статье анализируются научные труды о деятельности видного британского ученого М. Э. Седлера. На основании мнений его коллег и последователей сделаны выводы о вкладе М. Седлера в развитие методологии сравнительной педагогики. Автор демонстрирует перспективы дальнейших седлероведческих исследований на Украине.

Ключевые слова: методология М. Э. Седлера, зарубежная педагогика, сравнительно-педагогические исследования, история, педагогика Великобритании.

Лидия МАРШАЛЕК

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВОСПРИЯТИЕ ДУХОВНОСТИ

В статье предлагается понимание человеческой духовности с антропологической и педагогической точек зрения на развитие и воспитание, а также преподносится дискурс целостного образования в современных педагогических концепциях. Духовность представлена как антропологический термин, которым обозначено одно из особенных качеств человеческой натуры – трансцендентность личности.

Ключевые слова: духовность, педагогическое восприятие духовности, целостное образование, трансцендентность личности.

Инна ЛАУХИНА

ИЗУЧЕНИЕ РЕЛИГИИ В ШКОЛАХ ФРАНЦИИ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКИХ КУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ

В статье исследовано развитие отношений школы и религии в странах Западной Европы, в частности Франции, дан анализ новых подходов к реализации образовательных задач, рассмотрены основные принципы изучения религии в государственных школах Западной Европы, государственные документы, регулирующие деятельность государственных и частных школьных учебных заведений, определены содержание, цели, задачи религиоведческого образования, очерчены требования к религиоведческому образованию.

Ключевые слова: светско-культурные традиции, религиоведческое образование, светскость образования, свобода вероисповедания.

Оксана МАКСИМЕНКО

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ ВЗРОСЛЫХ В СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Статья посвящена проблеме профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам в образовании взрослых в странах Европейского Союза. Освещены особенности реализации направления, которые включают разнообразие возможностей, вариативность форм, европейское измерение.

Ключевые слова: профессионально-ориентированное обучение иностранным языкам, образование взрослых, иноязычное образование, страны Европейского Союза.

WOLTER
Edyta

Університет імені Кардинала Стефана
Вишинського (Польща)
Контакти:
E-mail: edyta.wolter@op.pl

SKOCZYŃSKA-PROKOPOWICZ
Barbara

Жешувський університет (Польща)

ВОЛИНЕЦЬ
Людмила

аспірант Інституту педагогіки НАПН України
Контакти:
Тел.: 044-462-63-64
E-mail: lvolynets@bigmir.net

ДЖУРИЛО
Аліна

аспірант, молодший науковий співробітник
Лабораторії порівняльної педагогіки Інституту
педагогіки НАПН України
Контакти:
E-mail: dzhuriloalina@yandex.ua

АВТОРИ НОМЕРА

ТЕОДОРОВИЧ
Артемій Юрійович

к.і.н., доцент кафедри української та іноземних мов Київської державної академії водного транспорту імені Петра Конашевича-Сагайдачного

Контакти:

Тел.: 050-444-40-47

E-mail: atedorovich@ukr.net

МАРШАЛЕК
Лідія

PhD, Університет імені Кардинала Стефана Вишинського (Польща)

Контакти:

E-mail: l.marszalek@uksw.edu.pl

ЛАУХІНА
Інна Станіславівна

к.п.н, викладач кафедри теорії іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Контакти:

Тел.: 04744-3-75-82

E-mail: ilaukhina@mail.ru

МАКСИМЕНКО
Оксана Олексіївна

старший викладач кафедри іноземних мов фінансово-економічного факультету ДВНЗ «Національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Контакти:

Тел.: 099-10-25-281

БОРИСЕНКО
Ірина Василівна

старший викладач кафедри гуманітарно-економічних дисциплін, Чернігівська філія Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (м. Чернігів)

Контакти:

Тел.: 099-738-98-44

E-mail: borisenko-irina@mail.ru

ОРЖЕХОВСЬКА
Олена Станіславівна

аспірант лабораторії порівняльної педагогіки НАПН України

Контакти:

E-mail: helencat4@yahoo.com

ЗАБОЛОТНА
Оксана Адольфівна

к.п.н, професор кафедри практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Контакти:

Тел.: 066-956-01-17

E-mail: oxzab@yandex.ru

ЗАЯВКА НА УЧАСТЬ
у Міжнародній науково-практичній конференції
«НАУКА І ОСВІТА У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ:
ТРАДИЦІЇ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ»

Прізвище, ім'я, по батькові _____

Учений ступінь, учене звання _____

Посада _____

Установа _____

Країна, адреса _____

Телефон _____

E-mail _____

Тема доповіді _____

Запланована секція _____

Заявка на проживання з _____ по _____ жовтня (готель)

Дата «_____» _____ 200_____ р.

Підпис _____

Вимоги до оформлення тез доповідей:

- **Обсяг** – 3–4 сторінки.
- **Стандарти** – кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см., поля – 2 см, шрифт – Times New Roman.
- **Типи виділення** – напівжирний, курсив, напівжирний курсив.
- **Мова** – українська, російська, англійська, польська, німецька.

Зразок оформлення тез:

Людмила Соломко,
Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини
(м. Умань, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

ЛІТЕРАТУРА

*Заявки на участь, матеріали доповідей та поштові перекази
надсилати за адресою:*

*Піонтковська Тетяна Олександрівна
а/с 821,
вул. Садова 30-А,
м. Умань-8,
Черкаська обл.,
20308.*

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Інститут педагогіки НАПН України
Факультет іноземної філології

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ

Шановні колеги!

Запрошуємо Вас до участі у Міжнародній науково-практичній конференції
**«НАУКА І ОСВІТА У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ:
ТРАДИЦІЇ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ»**,
яка відбудеться 17–18 жовтня 2013 року
на факультеті іноземної філології
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

Роботу конференції плануємо провести за такими напрямками:

- іноземні мови у сучасному світі;
- освіта і наука зарубіжжя крізь призму порівняльно-педагогічних досліджень;
- академічна мобільність як ознака і перевага глобального світу.

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.

Тези виступів будуть видрукувані до початку конференції у збірнику матеріалів конференції.

Статті порівняльно-педагогічного профілю, які відповідають вимогам ВАК, будуть видрукувані після конференції у часописі «Порівняльно-педагогічні студії» (вимоги до оформлення та фінансові умови їх публікування дивіться на сайті www.udpu.org.ua).

Для участі у конференції необхідно:

- до 1.08.2013 р. надіслати заявку для участі у конференції (бланк заявки додається) та
- до 1.09.2013 р. – електронну версію тез доповідей (диск/Е-mail), оформлених відповідно до вимог (інформація додається);

Фінансові умови:

- організаційний внесок (програма конференції, збірник тез, сертифікат учасника та інші організаційні витрати) становить 200 грн., які потрібно надіслати поштовим переказом до 1.09.2013 р.
- усі витрати, пов'язані з участю у конференції (проїзд, проживання (готель, від 150 грн.), харчування) – за рахунок учасників.

Оргкомітет конференції: Тел.: **(04744) 4-04-93, 096-397-05-58**
(Піонтковська Тетяна Олександрівна); E-mail: janatcompany@mail.ru

Адреса проведення конференції: Факультет іноземної філології,
Уманський державний педагогічний університет, вул. Садова, 28, м. Умань,
Черкаська обл., Україна, 20301.

закладів і розширення змісту їх діяльності, зміна освітніх пріоритетів і визнання за підготовкою молоді стратегічного значення.

Досвід реформування школи ФРН засвідчив, що участь країни у міжнародних порівняльних дослідженнях успішності школярів є дієвим інструментом підвищення якості національної освіти. Такі дослідження дають можливість виміряти рівень навчальних досягнень учнів і порівняти його з іншими країнами, виявити проблемні питання та визначити завдання, які сприятимуть удосконаленню шкільної освіти. Говорячи про ФРН, слід зазначити, що уроки порівняльних досліджень дали змогу не лише суттєво покращити якість німецької шкільної освіти, вони виявили готовність суспільства до модернізації, активізували співпрацю між ученими та урядом, посилили довіру до шкільної системи.

Повертаючись до проблем України варто зазначити, що у стратегічних документах, що визначають розвиток національної освіти, остання позиціонується як важливий ресурс поліпшення добробуту людей, інструмент забезпечення національних інтересів, зміцнення конкурентноздатності української держави на міжнародній арені, а якість освіти визначена національним пріоритетом і передумовою національної безпеки країни. Досвід ФРН у цьому контексті засвідчив, що моніторинг в освіті стає основою оцінювання державою, громадськістю якості освітніх послуг та забезпечення рівного доступу до здобуття якісної освіти. Тому вимогою часу, а не сліпим слідуванням європейських та світових тенденцій, є участь України в міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти, зокрема таких, як PISA та TIMSS.

Узагальнюючи німецький досвід, наголосимо, що участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості знань учнів дає можливість виявити проблемні сторони шкільної системи освіти; віднайти оптимальний алгоритм вирішення актуальних питань; покращити показники учнівської грамотності; підвищити професіоналізм педагогічних кадрів; сприяти вирівнюванню освітніх можливостей учнів.

Обов'язковою умовою є політична воля проведення моніторингових реформ та консенсус науковців щодо формату їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. *Allgemein bildende Schulen [Electronic resource]: Schularten-infos – Access Modus: <http://www.schularten-infos.de/allgrmrin-bildende-schulen.html>. – Titel von Bildschirm.*
2. *Avenarius H. u.a. Bildungsbericht für Deutschland. Erste Befunde. Leske und Budrich, Opladen, 2003. – S. 187–195.*
3. *Baumert J. u.a. TIMSS – Impulse für Schule und Unterricht. Forschungsbefunde, Reforminitiativen, Praxisbericht und Video-Dokumente/ Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF). Bonn. – 2001. – 132 s.*
4. *Bildungsgesetz über Schule und Bildung. – Berlin, 2004. – 28 s.*
5. *Gutachten zu Bildung in Deutschland. – Bonn : BMBF Publik, 2001. – 97 s.*
6. *Kraus J. Apokalyptische Inszenierung und dilettantischer Leichtsinn. Zur Diskussion um «TIMSS III». – URL : <http://www.lehrerverband.de> 2.12.2005.*
7. *Vertiefender Vergleich der Schulsysteme ausgewählter PISA-Teilnehmerstaaten. Bildungsreform. Band 2/ Arbeitsgruppe Internationale Vergleichsstudie. Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF). Bonn. – 2003. – 274 s.*

Німеччини. Одночасно з цим встановлені і причини невисоких освітніх показників німецьких школярів, до яких передусім віднесено: недостатню орієнтацію на практику; відсутність єдиних державних стандартів навчання; відсутність освітньої роботи у дитячих садках; неувага до інтеграції дітей-мігрантів; слабка індивідуальна підтримка школярів; невисока діагностична та методична компетентність педагогічних кадрів.

Відповідно до цього у грудні 2001 р. КМК прийняла постанову про сім напрямів реформування освіти. Землям пропонувалося вжити заходів щодо:

- поліпшення мовної грамотності в секторі дошкільного навчання;
- співпраці шкільних та дошкільних закладів;
- поліпшення грамотності читання, природничо-наукової та математичної грамотності в молодших класах;
- вирівнювання освітніх можливостей учнів;
- гарантування якості навчання шляхом введення єдиних освітніх стандартів на території всієї країни;
- підвищення професіоналізму педагогів;
- створення шкіл продовженого дня з метою індивідуалізації освітнього процесу.

Вибір засобів для виконання цих рекомендацій, згідно з Конституцією Німеччини, залишався за самими землями.

Відзначимо, що здійснені реформи позитивним чином вплинули на якість освіти у ФРН, що засвідчили результати німецьких школярів, продемонстровані на другому етапі дослідження PISA у 2003 р. Широкомасштабність проведених реформ сприяла поліпшенню показників, і в усіх розділах німецьким школярам вдалося зайняти місце серед країн із «середнім рівнем», а у новому розділі «Розв'язання проблем» Німеччина навіть увійшла в першу десятку.

Аналізуючи дані другого етапу моніторингу, не можна не відзначити, що в освітній системі ФРН простежується певна позитивна динаміка: статистичні поліпшення спостерігаються на федеральному і регіональному рівнях, а окремі землі за своїми показниками зайняли місця в десятці лідерів. Крім Польщі, жодна інша країна не змогла продемонструвати подібного блискавичного підвищення якості підготовки школярів. Безумовно, за такий короткий період проблеми не могли бути усунені повністю, а зростання ефективності навчання є наслідком діяльності в цьому напрямку, розпочатої ще після оголошення результатів TIMSS у 1997 р., тому виникає впевненість, що Німеччина подолає труднощі, виявлені порівняльними дослідженнями.

Попри існуючі складнощі у цій царині – відсутність єдиної концепції модернізації освіти та стратегічної позиції Федерального міністерства освіти і КМК щодо питань, що вимагають перегляду (структура школи, автономія, статус педагогів), – за минулі кілька років була проведена серйозна робота з метою поліпшення системи підготовки учнів. Її результатом стали: створення по всій країні мережі шкіл продовженого дня, запровадження державних освітніх стандартів (з німецької мови, математики, природознавства та іноземних мов), повсюдне навчання німецькій мові дітей-мігрантів, посилення індивідуальної роботи зі школярами відповідно до їхніх здібностей і потреб, посилення фінансування освіти, збільшення числа дитячих дошкільних

експертних комісій PISA та TIMSS зазначалося, що навчання школярів у ФРН, як ніде у світі, детерміноване їхнім соціальним становищем, а освітні шанси дітей залежать від соціального статусу їхніх батьків. Такі показники, як рівень освіти батьків, фінансове благополуччя сімей, соціокультурне походження дитини мимоволі роблять вирішальний вплив на вибір типу навчального закладу після початкової школи і, отже, на доступ до вищої освіти, вибір професії та соціальну мобільність.

Найперспективнішим типом школи у Німеччині вважається гімназія, найменш престижною є основна школа. Розподіл учнів по різних типах шкіл здійснюється після четвертого класу відповідно до рекомендацій педагогів, які опираються на успішність дітей, а також ураховують побажання їхніх батьків. Дослідження PISA статистично довело, що, наприклад, із двох дітей, батьки одного з яких – робітники, а іншого мають вищу освіту, шансів вчитися в гімназії при ідентичних здібностях і когнітивних навичках у другій дитини в три рази більше. Нерівність освітніх можливостей, у першу чергу, поширюється на дітей з сімей нижніх прошарків населення та мігрантів. Становище мігрантів у німецьких школах – ще одне негативне відкриття PISA. З'ясувалося, що переважна кількість дітей-іноземців, незалежно від того, народилися вони в Німеччині чи в інших країнах, не володіє німецькою мовою зовсім, або володіють лише тією мірою, яка необхідна для навчання у школі. Навіть якщо такі діти не відчують труднощів у спілкуванні з німецькими однолітками, то розмовної мови в освітньому процесі їм недостатньо. В результаті мовної неграмотності вони рідко вчаться у престижних школах і, як правило, мають неповну середню та початкову професійну освіту. Приблизно 17 % мігрантів йдуть з основної школи до закінчення навчання, і лише близько 19 % іноземців є учнями гімназій – установ, що дають право на вступ до ВНЗ [7, с. 202].

Відзначимо, що вивчення результатів дослідження PISA проводилося за двома ключовими напрямками: з'ясування причин низької успішності німецьких школярів у міжнародному порівнянні, а також ідентифікація показників гарної успішності школярів у країнах-лідерах. Участь у міжнародних порівняльних дослідженнях викликала в німецькій педагогіці хвилю компаративних досліджень, спрямованих на виявлення ознак освітніх систем, а також економічних та культурних елементів, що відповідають за їх продуктивність [5, с. 72].

Аналіз стану освіти в країнах-переможцях PISA уможливив виявлення низки факторів, що зумовили їх високі результати, зокрема, такі:

- у розглянутих країнах освіта має загальнодержавне першочергове значення;
- учні довше навчаються разом (відсутня селекція на початковому етапі, як у ФРН) і отримують індивідуальну підтримку;
- у всіх цих країнах існують загальні/національні стандарти освіти;
- школи більшою мірою наділені самоврядуванням і несуть відповідальність за продуктивність педагогічної роботи;
- особлива увага приділяється розвитку системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Таким чином, було визначено основні проблеми освітньої системи

2000 р. в іншому дослідженні – PISA (Programme for International Student Assessment (Міжнародна програма оцінювання навчальних досягнень учнів у сфері функціональної грамотності) [7, с. 139]. Це міжнародне дослідження проводиться Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з метою інформування держав про сильні та слабкі сторони їх освітніх систем та з'ясування, наскільки молодь цих країн підготовлена до вимог повноцінного функціонування в інформаційному суспільстві. Під час проведення PISA підлітків тестують за трьома напрямками: математика, природознавство і читання. Відмінність цієї програми від TIMSS полягає не лише у критеріях складання вибірки (сюди входять учні 15-річного віку, незалежно від року навчання) і в кількості досліджуваних напрямків. Дані TIMSS більше застосовуються у галузі методики викладання математичних і природничих дисциплін, у той час як значення результатів PISA – набагато ширше. Програма PISA передбачає перевірку навичок функціонального володіння знаннями, а її тести складені таким чином, що з високою часткою об'єктивності дають змогу характеризувати якість шкільного навчання та визначати типові проблеми, що впливають на його продуктивність.

Ситуація, що виникла в Німеччині після оприлюднення результатів PISA у 2000 р., одержала назву «PISA-шок» і широко обговорювалася тепер вже не лише вченими та функціонерами від освіти. Активну участь у дискусії брали урядовці, члени політичних партій та громадських організацій, учителі, керівники промислових підприємств, батьки та безпосередньо школярі. Принагідно зазначимо, що після моніторингу TIMSS Федеральна земельна комісія, КМК і Федеральне міністерство освіти були вже готові до низьких показників PISA, і ця готовність допомогла чіткіше усвідомити кризовість становища і включитися у загальне обговорення можливих перетворень. Тепер громадськість уже вимагала модернізації. Дослідження підтвердило відставання німецьких школярів від їхніх зарубіжних однолітків і виявило нові негативні сторони навчання. Наприклад, з 32-х можливих позицій у розділі «Грамотність читання» країна зайняла тільки 21-е місце (1-е місце належало Фінляндії, 2-е – Канаді, 3-е – Новій Зеландії). За даними й вимогами PISA, в Німеччині кожен п'ятий школяр випускається у доросле життя не підготовленим [6, с. 47].

Скандал, що розгорівся після оголошення результатів, мало зачіпав питання амбіцій. Той факт, що ФРН у міжнародному порівнянні поступилася економічно менш розвиненим державам, вже не викликав обурення. Виявлення протиріччя між об'єктивними потребами суспільства і непродуктивністю існуючої освітньої системи спонукали федеральний уряд і землі до спільних дій, і тодішній федеральний міністр освіти Німеччини Едельгард Бульман (Edelgard Bulmahn) оголосила про модернізацію: «Результати PISA і IGLU (Internationale Grundschul-Lese-Untersuchung (Міжнародне дослідження грамотності читання у початковій школі)) показують, наскільки ми потребуємо великої реформи освіти. Довгострокова мета такої реформи сумнівів не викликає: якість німецької освіти має бути покращена так, щоб через 10 років Німеччина знову перебувала у групі світових лідерів» [7, с. 5].

Отже, зазначені вище моніторингові дослідження виявили низку проблем, що були характерні для тогочасної німецької школи. У висновках

математичний рівень»).

По-друге, в деяких країнах у дослідженні брали участь лише учні спеціалізованих навчальних закладів (наприклад, ліцеїсти у Франції). Й. Краус зауважував, що при цьому в розділі «Фізика – учні старшого ступеня останнього року навчання» Німеччину представляли лише 8,3 % школярів, і вона зайняла 6-е місце, а Франція – 13-е місце при 19,9 % школярів – учасників відповідного ступеня.

По-третє, при порівнянні не враховувалися відмінності у змісті освіти країн-учасниць [6].

Інша група дослідників під час аналізу результатів сконцентрувалася на виявленні причин низької успішності школярів, а також методичних розробках, покликаних посилити якість викладання математичних та природничих наук. Було встановлено, що німецькі школярі відчувають труднощі у практичному використанні наук. Восени 1998 р. на основі висновків, зроблених з участі в дослідженні TIMSS, Федеральна земельна комісія з планування освіти та сприяння дослідженням зайнялася розробленням модельної програми з підвищення ефективності математичної та природничої освіти. Школи п'ятнадцяти земель включилися в експеримент, фінансування якого частково здійснювалося державою. Таким чином, якщо другий етап TIMSS не призвів до яких-небудь централізованих дій в освітній політиці, то «TIMSS-шок» від результатів третього етапу спонукав до корегування існуючого процесу навчання розглянутих дисциплін. Крім того, сумнівів не викликала потреба співпраці у галузі моніторингу навчальних досягнень школярів, що розглядалася як своєрідна система підтримки та раннього попередження подібних ситуацій. Тому у 1997 р. Міністерство у справах освіти та релігії (Kultusministerium) прийняло відповідну постанову, що зобов'язувала землі регулярно проводити порівняльні тестування на регіональному рівні.

Ця постанова стала базою для створення у Німеччині національної системи моніторингу, а міжнародні порівняльні дослідження якості знань учнів були доповнені регіональними. Приміром, у Баварії та Баден-Вюртемберзі проводилися порівняльні тестування, що враховували специфіку навчальних планів усіх типів шкіл. Бранденбург і Рейнланд-Пфальц вивчали засвоєння школярами матеріалу з математики. А в місті Гамбург в 1996 р., ще до постанови Конференції міністрів освіти (Kultusministerkonferenz, далі КМК), було ініційовано проведення тестування з метою з'ясування рівня грамотності читання випускників гімназій.

Відзначимо, що результати моніторингових програм регіонального та міжнародного рівнів незмінно виявляли загальну групу проблем шкільної освіти Німеччини, до яких передусім можна віднести: високий ступінь залежності навчальних досягнень учнів від типу шкіл, нерівність освітніх шансів, особливо стосовно учнів із сімей мігрантів, низька індивідуалізація в окремих типах шкіл, дуже рання і не завжди виправдана селекція, недостатня практична орієнтація змісту освіти.

І хоча до кінця 90-х років причин для активізації реформування освітньої системи було достатньо, офіційно про реформу федеральний уряд заявив лише в 2001 р. Останнім поштовхом для такого рішення стала участь держави у

винятком землі Баден-Вюртемберг.

«TIMSS-шок» – так була схарактеризована реакція суспільства на результати дослідження. «Німецька шкільна система у жодному разі не займає провідні позиції на міжнародній арені, які довгі роки приписувалися їй за кордоном, навпаки, вона значно відстає від результатів індустріальних країн Європи та світу», – писав німецький учений Х. Авенаріус (H. Avenarius) [2, с. 187]. У ході проведення TIMSS II було представлено близько 40 країн, і ФРН продемонструвала приблизно однакові результати з Францією, Новою Зеландією, США та Ізраїлем, випередивши Грецію, Іспанію, Латвію, Литву, Румунію, Португалію, ЮАР, Колумбію і низку інших держав. Водночас той факт, що в галузі освіти вона поступалася економічно менш розвиненим країнам – Чеській Республіці, Угорщині та Росії – і відставала від лідерів – Сінгапуру, Південної Кореї, Японії, Гонконгу – мав деморалізуючий вплив, хоча суспільство було не готовим до змін. Нагадаємо, що 90-ті роки були у німецькій педагогіці періодом реорганізації школи, що було викликане возз'єднанням НДР і ФРН, і на момент оголошення даних дослідження TIMSS Німеччина була більше стурбована питаннями створення цілісного освітнього простору на території єдиної держави. Однак, участь у TIMSS II сприяла виявленню низки проблем математичної та природничо-наукової підготовки німецьких школярів. Зокрема, учні в «нових» землях (колишня НДР) показали трохи кращі результати. Як очікувалося, різними були також і показники засвоєння матеріалу за типами шкіл: краще підготовка здійснювалася у гімназіях (Gymnasium), а найгіршу успішність продемонстрували учні основних шкіл (Hauptschule). При цьому вказувалося, що 30 % учнів реальних шкіл (Realschule) і 25 % учнів загальних шкіл за своїми когнітивними здібностями перевершують середній рівень гімназистів.

Дані TIMSS засвідчили ще один негатив – йшлося про нерівність освітніх можливостей школярів, що було викликане несправедливим розподілом їх по школах, але в 90-ті роки тема перегляду структури німецької школи залишалася закритою [1].

Посередні результати школярів, продемонстровані як у TIMSS I, так і TIMSS II, викликали неоднозначну реакцію науковців. Так, частина вчених у спробі відновити репутацію німецької школи звернулася до критичного аналізу інструментарію TIMSS. Вони підкресливали, зокрема, що порівнювалися непорівнювані групи учнів і набуті ними знання.

Приміром, президент Німецького Союзу вчителів Йозеф Краус (Joseph Kraus) вказував на три важливі аспекти. По-перше, німецьку вибірку становили вісімнадцятирічні учні всіх навчальних закладів. При цьому кількість гімназистів старшого ступеня, які отримують цілеспрямовану профільну підготовку для навчання у вузах, становила лише близько 25 %, а переважне число випробовуваних було представлене школярами професійних шкіл (Berufsschule). Водночас, в інших державах вибірка формувалася здебільшого із школярів так званого «передакадемічного напрямку»: у Швеції це 66 %, в Ісландії – 88 % (їх місця із загальної математичної грамотності – 2-е і 3-е відповідно), а наприклад, у Росії учні професійних училищ були зовсім виключені з тестування (Росія зайняла 2-е місце в розділі «просунутий

І. Йокера (I. Joker), В. Клавкі (W. Klawki), Е. Клімса (E. Kliems), Г. Піхта (G. Picht), Г.-Г. Рольфа (G. Rolf), К.-І. Тільманна (K.-I. Tillmann), Й. Цігеншпека (J. Ziegenspeck), А. Юргенса (A. Jürgens).

Різні компоненти загальної середньої освіти НДР та ФРН вивчали такі західні компаративісти, як: Д. Ватеркампф (D. Vaterkampf), С. Маршалл (S. Marshall), Р. Причард (R. Prychard), Д. Філіпс (D. Phillips), А. Харнден (A. Harnden), В. Хокинг (V. Hawking) та Г. Шмолл (G. Shmoll).

Вагому дослідницьку роботу щодо реформування загальної середньої освіти ФРН провели українські компаративісти. На особливу увагу заслуговують праці Н. Абашкіної та І. Трилінського, які вивчали становлення та розвиток школи НДР; роботи Н. Боріної, Г. Века, присвячені системам перевірки та оцінювання знань учнів загальноосвітніх шкіл НДР; дослідження О. Кашуби, що стосується організації та оцінювання навчального процесу у початкових школах Німеччини; доробки М. Кольчугіної, Л. Писарьової, Т. Яркіної щодо розвитку освіти у ФРН.

Результати моніторингу якості освіти у школах Німеччини другої половини ХХ ст. досліджувала І. Шимків; Х. Дарова та М. Овсяннікова вивчали особливості інтеграції системи освіти колишньої НДР у систему освіти об'єднаної Німеччини; Н. Іванова та Т. Полуянова досліджували становлення і розвиток системи шкільної освіти ФРН.

Метою нашої статті є аналіз впливу міжнародних порівняльних досліджень якості знань учнів на реформування шкільної освіти у ФРН.

З 1969 року після оцінювання грамотності читання серед гімназистів сьомих класів (Nationale Gymnasium-Lese-Untersuchung), що було зініційоване тодішнім урядом, ФРН не брала участі у міжнародних порівняльних дослідженнях якості знань школярів. Відсутність можливості зіставити показники результатів німецьких школярів з їхніми однолітками з інших країн у подальшому вплинуло на ілюзорне бачення благополуччя німецької школи. Економічний прогрес країни і певні позитивні досягнення німецької системи освіти теоретично зумовили визнання її як однієї з успішних. Між тим, недосконала оцінка ефективності освітніх послуг призводила поступово до відсутності кореляції системи освіти з ринком праці, загрожувала браком кваліфікованої робочої сили і втратою позицій на світовому ринку. «У Німеччині існує багато пропозицій щодо підвищення якості роботи шкіл. Чого їй не вистачає, так це гарантій якості, тобто критичного балансування шляхом масштабного і постійного емпіричного оцінного контролю», – писав німецький дослідник Ю. Баумерт (J. Baumert) [3, с. 75].

У 1993 році після довгої перерви ФРН взяла участь у моніторингу якості математичної і природничої освіти TIMSS (Third International Mathematics and Science Study), організатором якої є Міжнародна асоціація з оцінювання освітніх досягнень (International Education Assessment – IEA). Дослідження вивчає досягнення учнів з математики і природничих наук з метою надання країнам-учасникам інформації для кореляції викладання зазначених дисциплін. На етапі TIMSS I тестувалися учні початкових класів, TIMSS II – учні сьомого і восьмого років навчання, TIMSS III – учні старших класів. Німеччина брала участь лише у двох останніх етапах дослідження: у TIMSS III (1995–1996 pp.) були задіяні всі суб'єкти федерації, в TIMSS II (1993–1995 pp.) – всі, за

УДК 373.5.014.6(430)

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ПОРІВНЯЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯКОСТІ ОСВІТИ НА РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНИЦТВА У ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ НІМЕЧЧИНИ

Аліна Джурило

Стаття присвячена результатам участі Німеччини у міжнародних порівняльних дослідженнях TIMSS та PISA у контексті впливу на реформування шкільної освіти. У статті описано етапи досліджень, у яких брала участь ФРН, рейтинг досягнень німецьких школярів та реакцію федерального уряду й суспільства на результати порівняльних досліджень, що забезпечили масштабні освітні реформи, які дали змогу за короткий проміжок часу значно покращити якість шкільної освіти.

Ключові слова: міжнародні порівняльні дослідження, реформування загальної середньої освіти, ФРН, TIMSS, PISA.

Сучасний стан глобалізації світу, посилення змагальності між країнами, що зумовлює необхідність пошуку ефективних інструментів забезпечення якості освіти як запоруки економічних успіхів, активізують проведення різноманітних міжнародних порівняльних досліджень. Останні забезпечують валідною інформацією політиків для пошуків оптимальних шляхів удосконалення систем освіти. Найбільш відомими з таких проектів є дослідження якості математичної і природничої освіти TIMSS та функціональної грамотності PISA, в яких вивчається стан освіти країн-учасниць на основі зрізів рівнів навчальних досягнень учнів наприкінці початкової та основної школи.

Міжнародна практика свідчить, що здійснення такого моніторингу з подальшим системним аналізом отриманих результатів є надійним способом визначення реального стану освіти та рівня підготовки школярів. Міжнародні моніторингові порівняльні дослідження на основі стандартизованих (уніфікованих) інструментів (тестів, опитувальників, інтерв'ю, відвідувань занять за уніфікованими протоколами та відеозаписами занять) дають можливість порівнювати навчально-методичні системи різних країн, віднаходити ефективні методики навчання, вдосконалюючи на основі цього національні системи освіти.

Європейський вибір України зумовлює необхідність вивчення, узагальнення, критичного осмислення і творчого застосування досвіду європейської спільноти у цій царині. Досвід Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) з огляду на це набуває особливого значення для України, адже Німеччина пройшла складний шлях розбудови ефективної системи моніторингу якості освіти.

Проблеми реформування шкільної освіти ФРН знайшли своє відображення у наукових працях німецьких авторів. Передусім слід зазначити відомих учених, зокрема Ю. Баумерта (J. Baumert), Г.-Г. Герлітца (G.-G. Gerlies),

Водночас, аналіз принципів засвідчує, що Фінляндія не намагається створити щось абсолютно нове, а проводить копітку роботу з адаптування світових підходів та тенденцій до національних особливостей, що у комплексі сприяє отриманню високих освітніх результатів. Забезпечення якості загальної середньої освіти Фінляндії, високих показників цієї освіти на тлі інших країн пов'язане насамперед із продуманою, виваженою освітньою політикою фінського уряду.

Список використаних джерел:

1. Володин Д. А. Современное школьное образование в Финляндии: национальные реформы в Европейском контексте : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. пед. наук / Д. А. Володин. – СПб, 2011. – 23 с.
2. Сальберг П. Образовательные реформы для повышения экономической конкурентоспособности / Паси Сальберг ; ред.: Т. А. Мешикова ; перев.: Е. М. Горбунова, Я. А. Вазьякова (ориг.: Русский) // Вестник международных организаций. – 2009. – № 1(23). – С. 15–33.
3. Aho. E. Policy development and reform principles of basic and secondary education in Finland since 1968 / Erkki Aho, Kari Pitkänen and Pasi Sahlberg. – Washington, DC: World Bank, 2006. – 159 p.
4. Darling-Hammond L. The Flat World and Education: How America's Commitment to Equity Will Determine Our Future / Linda Darling-Hammond. – Teachers College Press, 2010. – 394 p.
5. Government Programme [Electronic resource]. – URL : http://www.minedu.fi/OPM/Linjaukset_ja_rahoytus/hallitusohjelma_toteuttaminen/?lang=en
6. Hargreaves A., L'approche de la Finlande en matière de direction systématique / Andrew Hargreaves, Gabór Halász et Beatriz Pont // Améliorer la direction des établissements scolaires. – Pont Beatriz, Nusche Deborah & Hopkins David (dir.). – Volume 2. – Paris : OCDE, 2008. – P. 73–120.
7. Hargreaves A. The Finnish approach to system leadership / Andrew Hargreaves, Gábor Halász, Beatriz Pont // Improving School Leadership. – volume 2: case studies on system leadership. – Edited by Beatriz Pont, Deborah Nusche, David Hopkins. – 2008. – P. 69–109.
8. Ministry of Education Strategy 2015 [Electronic resource]. – Publications of the Ministry of Education, Finland, 2003:35. – URL : <http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Finland/Finland%20Ministry%20of%20Education%20strategy.pdf>
9. Partanen A. What Americans Keep Ignoring About Finland's School Success / Anu Partanen 29 декабря 2011 [Electronic resource]. – URL : <http://www.theatlantic.com/national/archive/2011/12/what-americans-keep-ignoring-about-finlands-school-success/250564/#.TwdaY-nmc6E.facebook>
10. Pont B. Improving School Leadership / Beatriz Pont, Deborah Nusche, Hunter Moorman Volume 1: Policy and Practice. – OECD. – 2008. – 197 p.
11. Sahlberg, P. Educational change in Finland / Pasi Sahlberg // A. Hargreaves, A. Lieberman, M. Fullan and D. Hopkins (Eds.) Second International Handbook of Educational Change. New York. – 2010. – P. 323–348.
12. Sahlberg, P. Education policies for raising student learning: The Finnish approach / Pasi Sahlberg // Journal of Education Policy, Vol. 22, No. 2, March 2007. – P. 147–171.
13. Salberg P. Education Reform for Raising Economic Competitiveness / Salberg P. // Journal of Educational Change. – 2006. – 29 p.
14. Sahlberg P. Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? Teachers College Press. 2011. – 208 p.
15. Sahlberg, P. The Fourth way of Finland /Pasi Sahlberg // Journal of Educational Change. Volume 12(2). – 2011. – P. 173–185.
16. Sahlberg P. What Can the U.S. Learn from Educational Change in Finland? / Pasi Sahlberg. – 2012 [Electronic resource]. – URL : <http://larrycuban.wordpress.com/2012/01/20/what-can-we-learn-from-educational-change-in-finland-pasi-sahlberg/>
17. The Ministry's strategy and programmes [Electronic resource]. – URL : http://www.minedu.fi/OPM/Linjaukset_ja_rahoytus/strategiatjaojhelmat/?lang=en